

نقش بیمه در جبران خسارت‌های ناشی از زمین‌لرزه

حمید معینی

(از شرکت سهامی بیمه ایران)

شناخت خطر و سابقه آماری

کره زمین با منابع سرشار و منافع بی‌شمار برای حیات و بقای موجودات زنده، ویژگی‌هایی نیز دارد که گاهی شرایط زندگی آنان را محدود می‌سازد. بشر از گذشته تا حال در معرض خطرهای بسیار قرار داشته است. از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به حوادث طبیعی اشاره کرد و زمین‌لرزه را مخرب‌ترین این بلاها دانست. زمین‌لرزه از پدیده‌های طبیعی و بشر از پیش‌بینی آن عاجز است که عموماً در نتیجه برخی واکنش‌های درونی زمین و انقباض و انبساط پوسته زمین به وقوع می‌پیوندد و در مدت زمان بسیار کوتاهی ممکن است منطقه وسیعی را ویران کند.

هیچ نقطه‌ای از سطح زمین از زمین‌لرزه در امان نیست، ضمن این که مناطقی یافت می‌شود که وقوع زمین‌لرزه در آن‌ها فراوان است و به آن «کمربند زمین‌لرزه» می‌گویند؛ مهم‌ترین کمربندها اقیانوس اطلس و مدیترانه هستند. کشور ما در کمربند مدیترانه‌ای واقع شده و با وجود دوگسل اصلی مستعد زمین‌لرزه (زاگرس و البرز) از این حادثه طبیعی و زیان‌های ناشی از آن مصون نیست. چنان که هرچند سال یک‌بار زمین‌لرزه‌ای شدید با دوره توالی مشخص (اثبات شده از نظر علم ژئوفیزیک) منطقه‌ای از کشور ما را به ویرانی می‌کشاند [مأخذ ۸، ص ۱۴]. اطلاعات آماری بیان‌گر این واقعیت است که صدمات و لطمات جانی و خسارت‌های مالی ناشی از زمین‌لرزه در سطح جهان مرتباً رو به افزایش است. یک مرکز تحقیقاتی در ایالات متحده طی ۱۵ سال اخیر ۸۰۰ هزار زمین‌لرزه را در ۹۵ کشور ثبت کرده است [همان جا]؛ از جمله ۱۱۰ مورد در سال ۱۹۹۸ با ۹۳۱,۳۶۰,۰۰۰ دلار خسارت مالی [۱۴].

مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن وزارت مسکن و شهرسازی در زمینه درجه بندی خطرهای نسبی مناطق زلزله خیز کشور بررسی های جامعی به عمل آورده و اطلاعات استخراج شده مبین آن است که از بین ۲۶۷ شهر و بخش کشور، ۲۰۵ نقطه یا ۷۶/۸ درصد خطر نسبی بالا، ۵۳ نقطه یا ۱۹/۸ درصد خطر نسبی متوسط و ۹ نقطه یا ۳/۴ درصد خطر نسبی پایین دارند. بنابراین می توان به این نتیجه رسید که حدود دوسوم کل مناطق شهری و بخش های کشور در مناطقی قرار گرفته اند که احتمال وقوع زمین لرزه با شدت بالا در آن ها زیاد است [۱۲] و ۹۶/۶ درصد مناطق در معرض زمین لرزه با شدت نسبی متوسط به بالا روبه رو هستند (جدول شماره ۱).

سوابق زمین لرزه طی ۷۰ سال اخیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و شدت و بزرگی زمین لرزه های مورد انتظار برای فلات ایران به قرار زیر برآورد شده است:

– هر ۸ ماه یک بار دست کم یک زمین لرزه با شدت مطلق کوچک تر از ۵ درجه ریشتر

– هر ۳ سال یک بار لاقول یک زمین لرزه با شدت مطلق کوچک تر از ۶ درجه ریشتر

– هر ۲۰ سال یک بار دست کم یک زمین لرزه با شدت مطلق کوچک تر از ۷ درجه

ریشتر [۸، ص ۳۷ و ۳۸]

هم چنین بررسی های دیگر بیانگر این واقعیت است که طی ۸۱ سال اخیر ۱۴ زمین لرزه شدید با قدرت بیش از ۷ درجه ریشتر در کشور ما رخ داده است. جدول شماره ۲ را ببینید [۵، ص ۶۵۸]. از این رو مقاله حاضر بر روی خصوصیات و ویژگی این نوع خطر طبیعی و به ویژه خسارت های ناشی از آن متمرکز شده است. از آن جا که زمین لرزه از جمله ریسک های طبیعی است که آثار فاجعه آمیز دارد جبران و تأمین خسارت های ناشی از آن نیز در سطح کلان اقتصادی مطرح است. جبران خسارت های زمین لرزه برای ساکنان مناطق آسیب دیده مشکل است و فشار مالی وارده بر دوش دولت نیز چنان است که بخش اعظم بودجه عمرانی را که می توان در بخش های فعال اقتصادی برای رشد و توسعه اقتصاد به کار گرفت باید به بازسازی و نوسازی مناطق زلزله زده تخصیص داد. بنابراین هدف این مقاله ارائه نقش بیمه های پوشش خطر زمین لرزه و بررسی علل و عوامل مانع از رشد و گسترش این نوع پوشش با عنایت به اهمیت و ضرورت های مبرم آن است.

جدول ۱. درجه زلزله خیزی مناطق مختلف ایران

درصد مناطق با خطر نسبی بالا در استان، کل شهرستان‌ها و بخش‌های پرخطر ایران	جمع شهرستان‌ها و بخش‌های هر استان	تعداد شهرستان یا بخش			استان
		خطر پایین	خطر متوسط	خطر بالا	
۱۴/۶	۳۴	-	۴	۳۰	خراسان
۱۰/۲	۲۱	-	-	۲۱	مازندران
۷/۸	۱۸	-	۲	۱۶	فارس
۶/۸	۱۵	-	۱	۱۴	کرمان
۶/۳	۱۷	-	۴	۱۳	سیستان و بوچستان
۵/۳	۱۱	-	-	۱۱	تهران
۵/۲	۱۱	-	-	۱۱	هرمزگان
۴/۲	۱۴	-	۵	۹	آذربایجان شرقی
۳/۹	۱۸	۸	۲	۸	خوزستان
۳/۹	۸	-	-	۸	چهارمحال بختیاری
۳/۹	۸	-	-	۸	سمنان
۳/۴	۱۴	-	۷	۷	اصفهان
۳/۴	۷	-	-	۷	زنجان
۲/۹	۱۱	-	۵	۶	آذربایجان غربی
۲/۹	۹	-	-	۹	گیلان
۲/۴	۹	۱	۴	۵	مرکزی
۲/۴	۹	۱	۳	۵	بوشهر
۲	۱۰	-	۶	۴	یزد
۲	۵	-	۱	۴	لرستان
۱/۵	۴	-	۱	۳	ایلام
۱/۵	۳	-	-	۳	کرمانشاهان
۱/۵	۳	-	-	۳	کهگیلویه و بویراحمد
۱	۶	-	۴	۲	کردستان
۰/۵	۵	-	۴	۱	همدان
۱۰۰	۲۶۷	۹	۵۳	۲۰۵	جمع
-	۱۰۰	۳/۴	۱۹/۸	۷۶/۸	درصد

جدول ۲. زمین لرزه‌های شدید ایران با قدرت بیش از ۷ درجه ریشتر

سال	ماه	محل وقوع	شدت مطلق (ریشتر)
۱۲۸۸	دی	سیلاخور دورود	۷/۴
۱۳۰۸	اردی بهشت	تربت حیدریه	۷/۴
۱۳۰۸	مهر	شیروان خراسان	۷/۲
۱۳۰۹	اردی بهشت	جنوب غربی سلماس	۷
۱۳۱۳	خرداد	سراوان	۷
۱۳۳۶	تیر	لاریجان	۷/۴
۱۳۳۶	آذر	غرب مهران	۷
۱۳۴۱	شهریور	بوین زهرا	۷/۲
۱۳۴۷	مرداد	دشت بیاض خراسان	۷/۳
۱۳۵۶	اسفند	بندرعباس	۷
۱۳۵۷	شهریور	طیس	۷/۷
۱۳۵۸	آبان	شمال قاین	۷/۳
۱۳۶۰	تیر	سیرج کرمان	۷/۱
۱۳۶۹	خرداد	رودبار گیلان	۷/۳

نقش بیمه در جبران خسارت

بیمه مهم‌ترین وسیله تأمین و جبران خسارت در عصر امروز به شمار می‌رود که می‌تواند در کنار سایر منابع مالی جامعه مانند بودجه‌بندی و کمک‌های بی‌عوض به یاری بازماندگان زیان‌دیده بشتابد و آنان را در وضعیت قبل از خسارت قرار دهد. تأمین وجوه و تدارک وسایل کافی برای نجات مصدومان و کمک‌رسانی به آن‌ها و جبران خسارت‌های ناشی از حوادث طبیعی وظیفه خاص دولت و یا مؤسسات خیریه نیست. در این مواقع بحرانی، کمتر دولت و نهادی برای اقدام لازم و مؤثر امکانات کافی در اختیار دارد. دولت تنها می‌تواند کمک‌های اولیه را سازماندهی کند که هدف از آن هم عمدتاً پناه دادن به انسان‌های نجات یافته و جلوگیری از توسعه تلفات و شیوع بیماری‌هاست؛ پس از آن هم اگر میسر باشد مقداری کمک مالی به آسیب‌دیدگان اعطا خواهد کرد که البته هرگز برابر خسارت واقعی نخواهد بود. در چنین مواقعی وسعت نیاز به منابع مالی به حدی است

که علاوه بر امکانات دولت، مشارکت آحاد ملت در کمک‌رسانی ضرورت دارد و چه بهتر که اعضای این مشارکت جمعی همان‌هایی باشند که از فاجعه زیان دیده‌اند (البته نه تنها پس از حادثه که همه هستی خود را از دست داده‌اند بلکه پیش از آن، یعنی در شرایط برخورداری از نعمت سلامت و رفاه اقتصادی). به عبارت دیگر، هزینه این خسارت‌ها باید از قبل با پرداخت حق‌بیمه تأمین شود که این خود نوعی پس‌انداز به صورت دسته‌جمعی است.

اگر در کشور ما نیز استفاده از پوشش‌های بیمه‌ای متداول شود پس از هر حادثه طبیعی بیمه‌گران به لحاظ تعهدی که دارند موظف به تعیین میزان خسارت و جبران آن خواهند بود و لذا به استفاده از بودجه دولت نیازی نیست. در چنین حالتی، امکانات دولت مصروف نجات مصدومان و اسکان موقت می‌شود و شرکت بیمه نیز از طریق مکانیسم توزیع خطر، که به رابطه اتکایی معروف است، به سیستم جهانی بیمه مرتبط و خسارت‌های کلان بین شرکت‌های بیمه متعدد سرشکن می‌شود [۶، ص ۵ و ۶].

با آن که چنین امکان مؤثری در دست‌رس همگان است و شرکت‌های بیمه نیز آماده ارائه چنین پوشش‌هایی هستند، و نیز، وقوع زمین‌لرزه‌های ویرانگر در کشور ما امری دور از انتظار نیست و هر لحظه باید منتظر حادثه‌ای هولناک و خسارت‌های هنگفت بود، چنان که باید لزوم استفاده از این نوع بیمه‌نامه در میان مردم جا نیفتاده است. کاربرد بیمه و مزایای آن باید به طبقات مختلف مردم تفهیم شود تا جامعه با آن آشنایی پیدا کند و از مزایای آن منتفع و سرمایه‌های مالی نیز حفظ شود.

اکنون جا دارد که مختصر شمایی از شیوه جبران خسارت‌های ناشی از زمین‌لرزه در کشور ما ارائه شود. در حال حاضر خطر زمین‌لرزه را سه رشته جداگانه (بیمه تمام خطر مهندسی، بیمه آتش‌سوزی و بیمه اشخاص) تحت پوشش قرار می‌دهند. در بیمه تمام‌خطر مهندسی، حوادث مختلف طبیعی از جمله خطر زمین‌لرزه تحت پوشش قرار می‌گیرد و چنانچه در طول اعتبار بیمه‌نامه، بر اثر وقوع زمین‌لرزه خسارتی به مورد بیمه‌شده وارد آید بیمه‌گر جبران می‌کند. در بیمه‌های آتش‌سوزی، خطر زمین‌لرزه برای واحدهای مسکونی، صنعتی و غیرصنعتی خطر اضافی تلقی می‌شود که در صورت درخواست بیمه‌گذار به صورت خطر تبعی تحت پوشش قرار می‌گیرد. شرکت‌های بیمه براساس آیین‌نامه ۲۵ مصوب شورای عالی بیمه موظف‌اند که نرخ‌ها را براساس نوع ساختمان و سازه و شدت و ضعف خطر زمین‌لرزه رعایت کنند و نیز متعهد به پرداخت

کلیه خسارت‌های مستقیم ناشی از زمین‌لرزه (جز سرقت) هستند. در بیمه‌های اشخاص، که شامل عمر و حادثه و درمان می‌شود، خطر زمین‌لرزه به دو صورت تحت پوشش قرار می‌گیرد. این خطر در بیمه‌های حوادث و درمان جزو استثناهاست که می‌توان با پرداخت حق بیمه اضافی تحت پوشش قرار داد. در انواع بیمه‌های عمر، خطر زمین‌لرزه جزو خطرهای اصلی تحت پوشش قرار می‌گیرد [۶، ص ۱۵۴].

حال، به اختصار به عواملی اشاره می‌شود که در گسترش این نوع پوشش بیمه‌ای تأثیر دارند؛ از جمله عوامل بازرگانی و بازاریابی و عملکرد مناسب شرکت‌های بیمه در جبران خسارت.

در خصوص نقش عوامل بازرگانی و بازاریابی در اشاعه و گسترش بیمه خطر زمین‌لرزه می‌توان بر لزوم تبلیغات فراگیر و همه‌جانبه تکیه کرد. زمین‌لرزه و خسارت‌های کلان اقتصادی و نابسامانی اجتماعی ناشی از آن برای کسی، به ویژه برای مردم کشور ما، ناآشنا و نامفهوم نیست، ولی عملکرد بیمه در پوشش خسارت‌های مالی ناشی از آن موفقیت‌آمیز نبوده است. در کشور ما متأسفانه چنین جاافتاده است که تا خطر با پوست و گوشت و استخوان لمس نشود به فکر مقابله با آن بر نمی‌آییم، حتی اگر هر آن در معرض آن خطر قرار داشته باشیم. این وظیفه نظام تبلیغاتی شرکت‌های بیمه است که با استفاده از رسانه‌ها مردم را هوشیار کنند. نمایش مسائل و مشکلات اقتصادی، نابسامانی‌های اجتماعی و بی‌خانمانی و بی‌سرنواهی پس از وقوع حوادث فاجعه‌آمیز و بیان عملکرد شرکت در تأمین این‌گونه خسارت‌ها، زمینه‌ساز رشد و توسعه این نوع پوشش و حفظ سرمایه‌های اقتصادی کشور خواهد بود. خوشبختانه از دهه ۱۳۷۰، شرکت‌های بیمه در زمینه آشنایی عمومی با خدمات بیمه‌ای به تبلیغات گسترده‌ای دست زده و گام‌های مؤثری برداشته‌اند. با این همه، هنوز در ابتدای راه هستیم و تا بیمه یک نیاز واقعی تلقی شود، راهی دراز و ناهموار در پیش‌رو داریم.

عامل دوم، عملکرد مناسب و بهینه در جبران خسارت‌های ناشی از حوادث طبیعی است. ماهیت فعالیت شرکت بیمه بدین‌گونه است که از مجموع حق بیمه‌های وصولی از بیمه‌گذاران (طبق قانون اعداد بزرگ) خسارت‌های احتمالی وارده به بعضی از بیمه‌گذاران را که دچار حادثه شده‌اند جبران می‌کند. بنابراین، عملکرد این‌گونه شرکت‌ها در مورد پرداخت بهینه، مناسب و به موقع خسارت‌ها، خود بهترین تبلیغ برای بیمه است. از این رو، بخش خسارت شرکت‌های بیمه در کلیه شعب و مراکز شهرستان‌ها باید

به حدی قوی و انعطاف‌پذیر باشد که اثر منفی بر اذهان مردم نداشته باشد. البته پرداخت بهینه و مناسب خسارت به معنای پرداخت بی‌رویه نیست بلکه ارزیابی دقیق و موشکافانه و پرداخت عادلانه و سریع در زمان و مکان مناسب است که باعث رضایت دو طرف می‌شود و سایر افرادی نیز که در معرض خطر قرار دارند، به بیمه‌کشی درونی پیدا می‌کنند.

پیشنهادها

در پایان، پیشنهادهایی ارائه می‌شود به امید آن که در گسترش این نوع پوشش بیمه‌ای مؤثر افتد.

۱. طرح بیمه اجباری حوادث طبیعی: بیمه اجباری حوادث طبیعی به قانون نیاز دارد و شامل منازل مسکونی و واحدهای صنعتی و غیرصنعتی می‌شود. موضوع را به این صورت می‌توان توجیه کرد: کسانی که در مناطق پرخطر سکونت دارند باید هر ساله بابت بیمه واحدهای مسکونی خود مبلغی عوارض بپردازند. در این خصوص پیشنهاد می‌شود که با توافق و همکاری شرکت‌های بیمه و وزارت نیرو و ابتدا در مناطق زلزله‌خیز با خطر نسبی بالا طرحی به این شکل اجرا شود که مبلغی به عنوان حق بیمه زمین‌لرزه بر روی قبض‌های برق یا آب درج و از شهروندان وصول شود. این مبلغ به حساب شرکت‌های بیمه واریز و شماره‌کنتور به منزله شماره بیمه‌نامه به صورت گروهی در بیمه‌نامه‌ها آورده شود.

۲. در زمینه شناسایی انواع طرح‌ها و پوشش‌های بیمه‌ای جبران خسارت‌های ناشی از حوادث طبیعی تبلیغات گسترده‌ای انجام گیرد.

۳. شرکت‌های بیمه با همکاری صدا و سیما سریال‌ها و برنامه‌های مستندی با هدف شناساندن عواقب و نابسامانی‌های اقتصادی حوادث طبیعی به‌ویژه زمین‌لرزه بسازند. با نمایش فیلم‌های مستند و مصاحبه با افرادی که از پوشش بیمه‌ای استفاده کرده و به سرعت خسارت خود را از شرکت‌های بیمه دریافت کرده و به وضعیت قبل از زمین‌لرزه برگشته‌اند از نظر روانی و اجتماعی بسیار مفید و مؤثر و بهترین تبلیغ برای شرکت‌های بیمه خواهد بود.

منابع

۱. ایشاری، بهزاد. «ضرورت بیمه زلزله»، فصلنامه صنعت بیمه، سال هشتم، ش سوم، پاییز ۱۳۷۲.
۲. بریریان، مانوئل. پژوهش و بررسی زلزله، سازمان تحقیقات زمین‌شناسی و معدنی کشور، بی‌تا.
۳. پوریاحی، پروانه. «کاربرد بیمه در جبران ضایعات زلزله»، فصلنامه صنعت بیمه، سال چهارم، ش دوم، تابستان ۱۳۶۸.
۴. سلطانی، محمود. «محیط زیست و زیان‌های زمین‌شناختی آن»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بلایای طبیعی در مناطق شهری (بخش اول: زلزله)، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، شهرداری تهران، مهر ۱۳۷۱.
۵. سهرابی، مجتبی. «برنامه و طرح‌های مقابله با خطر زلزله، بیمه زلزله وسیله‌ای جهت جبران بخشی از زیان‌های اقتصادی خطر مذکور در مناطق شهری»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بلایای طبیعی در مناطق شهری (بخش سوم: مدیریت بحران)، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران، مهر ۱۳۷۱.
۶. شاکرین، مهدی. «نقش بیمه در جبران خسارات بلایای طبیعی»، فصلنامه صنعت بیمه، سال هفتم، ش سوم، پاییز ۱۳۷۱.
۷. شمس‌احمدی، غلامعلی. «کاربرد بیمه در جبران خسارت‌های زلزله»، فصلنامه صنعت بیمه، سال هشتم، ش دوم، تابستان ۱۳۷۲.
۸. _____ «حوادث طبیعی و بیمه»، سمینار شناخت خطرهای طبیعی اران (زلزله)، بیمه مرکزی ایران با همکاری شرکت بیمه اتکایی مونیخ آلمان، آبان ۱۳۷۲.
۹. _____ «لزوم پیش‌گیری و کاهش خطر زلزله یا مدیریت بحران»، فصلنامه صنعت بیمه، سال هشتم، ش سوم، پاییز ۱۳۷۲.
۱۰. عکاشه، بهرام. «ایران زمین و زلزله»، فصلنامه صنعت بیمه، سال هشتم، ش سوم، پاییز ۱۳۷۲.
۱۱. کریمی، آیت. «بیمه خطرات فاجعه‌آمیز»، فصلنامه صنعت بیمه، سال چهارم، ش دوم، تابستان ۱۳۶۸.
۱۲. وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن. آیین‌نامه طرح ساختمان‌ها در برابر زلزله، بهمن ۱۳۶۶.
۱۳. هوشنگی، محمد، مجتبی سهرابی و پژوم شریعتی. بررسی الگوی مناسب بیمه خطر زلزله در ایران، مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی ایران، مهر ۱۳۷۲.